

ХУЛОСАИ

комиссияи ташхисии шурои диссертатсионии 6D. КОА-010-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо ҳайати д.и.х., профессор Бандаев С.Г., д.и.х., профессор Раҳимова М., д.и.х., Пулатов Э.Х., ки бо қарори шурои диссертатсионии 6D. КОА-010 сурагчаласаи №09 аз 16.12.2023 ташкил шудааст, оид ба диссертатсияи Раҳимова Хонигул Субҳонкуловна дар мавзуи “Синтез ва омӯзиши хосиятҳои физикӣ-химиявӣю биологии баъзе эфирҳои 3 α -7 α - диатсетокси -5 β - кислотаи холан”, барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ пешниҳод шудааст:

Комиссияи шурои диссертатсионии 6D. КОА-010-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон кори диссертатсионии Раҳимова Хонигул Субҳонкуловна дар мавзуи “Синтез ва омӯзиши хосиятҳои физикӣ-химиявӣю биологии баъзе эфирҳои 3 α -7 α - диатсетокси -5 β - кислотаи холан”, барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ ташхис намуда, хулосаи зеринро пешниҳод менамояд.

Мубрамиш мавзуи таҳқиқот: Солҳои охир кислотаҳои холан диққати олимони соҳаҳои гуногуни илми химия: химияи органикӣ, химияи супрамолекулярӣ, химияи фармасевтӣ ва биохимияро ба худ ҷалб карданд.

Истифодаи пайвастаҳои табиӣ ба андозаи зиёд бо пешрафтҳои минбаъда дар химияи пайвастаҳои стероидӣ алоқаманд хоҳад буд. Ҳамин тариқ, стероидҳои аз ҷиҳати функционалӣ тағйирёфта, ба монанди кислотаҳои холан метавонанд фаъолияти калони биологӣ дошта бошанд.

Дар байни бисёр стероидҳои аз ҷиҳати физиологӣ фаъол ҳосилаҳои гуногуни кислотаи холан ҷои муҳимро ишғол мекунанд, ки дар асоси онҳо пайвастаҳои хосиятҳои гипохолестеринемкии нав, гепатопротекторӣ, литолитӣ, зиддиилтиҳобӣ, зиддивирӯсӣ, зиддимикробӣ, амфибилҳои поликатионӣ ва дигар маводи пурарзиш ҳосил карда шудаанд.

Аммо ҳосилаҳои гуногуни кислотаҳои холан ба қадри кофӣ омӯхта нашудаанд, ки дар байни онҳо эфирҳои кислотаҳои холан низ мавҷуданд. Дар робита ба ин, таҳия ва истифодаи усулҳои қобили қабули синтези ҳосилаҳои атсилӣ, синтези эфирҳои дорои гурӯҳи аминӣ, амидҳо, синтези N- (5-алкил-1,3,4-тиадиазол ивазшудаи кислотаи холан) ва тағйир додани сохти онҳо бо мақсади синтез кардани моддаҳои нави аз ҷиҳати биологӣ фаъол, ки ҷӣ аз ҷиҳати зиёд намудани номгӯи моддаҳои органикӣ ва ҷӣ барои химияи фармасевтӣ яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад, вазифаи аввалиндараҷаи доништа мешавад.

муҳимтарини онҳо дар мавҷудияти сангҳои талха ва мавҷудияти онҳо дар сангҳои талха маълумоти кифоя мавҷуд нест. Дар асоси ин, таҳлили хроматографияи газии кислотаҳои холян дар моеъҳои биологӣ дар вазифаи терапевтӣ нақши ҳалкунанда дорад, зеро ин маълумотро барои фарқ кардани патологияҳои гуногуни ҷигар ва ғадуди зери меъда истифода бурдан мумкин аст. Ба мақсад мувофиқ будани синтези ҳосилаҳои гуногуни кислотаҳои сафро инчунин бо имкониятҳои васеи синтезӣ, мавҷудият ва қобилияти реаксионии баланди онҳо шарҳ дода мешавад.

Мақсади таҳқиқот: таҳияи усулҳои нави оптималии синтези эфирҳои дорои гурӯҳҳои аминӣ, амидӣ, ҳосилаҳои атсилӣ бо захрнокии паст ва доираи фаъолияти васеи биологӣ, муқаррар кардани сохти маҳсулоти синтезшуда, муайян кардани кислотаҳои холян дар сафро ва дар зардоби хуни беморони патологияи ҷигар тавассути ХГМ, инчунин муайян кардани соҳаҳои татбиқи онҳо мебошад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот. Синтез ва омӯзиши хосиятҳои физикӣ-химиявӣ биологӣ баъзе эфирҳои 3 α -7 α - диатсетокси-5 β - кислотаи холян ва дарёфти моддаҳои аз ҷиҳати биологӣ фаъол.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки:

1. Усули оптималии ба даст овардани эфирҳо дар асоси хлорангидриди 3 α , 7 α -диатсетокси-5 β - кислотаи холян коркард карда шуд (катализатор, таносуби реагентҳо, ҳалкунандаҳо, ҳарорат, вақти реаксия муайян карда шудааст);
2. Роҳҳои ба даст овардани эфирҳои гуногуни 3 α , 7 α диатсетокси-5 β -кислотаи холян омӯхта шуда, маълум гардид, ки ҳангоми дар реаксия истифода бурдани спиртҳои калонмолекула баромади эфирҳо кам мешавад;
3. Синтези ҳосилаҳои нави 3 α , 7 α диатсетокси-5 β - кислотаи холян коркард ва амалӣ карда шуд;
4. Реаксияҳои таъсири мутақобилаи хлорангидриди 3 α , 7 α диатсетокси-5 β - кислотаи холян бо агентҳои гуногуни нуклеофилӣ - спиртҳо, фенолҳо, меркаптанҳо, аминҳо, аминокислотапропан-2-олҳо нишон дода шуданд ва маълум шуд, ки атоми хлор дар гурӯҳи хлороксиметил дорои қобилияти реаксионии баланд аст;
5. Реаксияҳои пайвастаи алкиламинотиадиазолҳо бо хлорангидриди 3 α , 7 α - диатсетокси-5 β - кислотаи холян омӯхта шуда, маълум шудааст, ки ҳангоми оксидшавии маҳсулоти ниҳой танҳо атоми сулфури асиклӣ сарф мешавад.

Аҳамияти илмӣ амалии таҳқиқот дар он аст, ки усули қулайи эфирҳои нави кислотаҳои холян метавонанд ҳамчун реагентҳои ибтидоӣ барои синтези гепатопротекторҳои гуногун, амфифилҳои катионӣ ва инчунин ҳамчун намунаҳои истинод барои муайян кардани миқдори кислотаҳои холян дар объектҳои биологӣ тавассути хроматографияи газӣ истифода шаванд. Дар асоси таҳлили фаъолияти биологӣ маълум шуд, ки

гидразиди $3\alpha, 7\alpha, 12\alpha$ - тригидрокси- 5β кислотаи холан захрнокии паст ва фаъолияти баръало зиддимикробӣ нишон медиҳад.

- моддаи синтезшуда – гидразиди $3\alpha, 7\alpha, 12\alpha$ тригидрокси- 5β -кислотаи холан захрнокии паст ва бар зидди штаммҳои сахроии стафилококкҳо, нокардияҳо, коринбактерияҳо ва пастарелла фаъолияти намоёни зиддимикробӣ нишон медиҳад;

- эфири моноглицерини $3\alpha, 7\beta$ - дигидрокси- 5β - кислотаи холан ҳангоми холелитиази таҷрибавӣ хосиятҳои гипополидемикӣ, гипохолестеролемикӣ, гепатопротекторӣ ва литолитиро нишон медиҳад;

- ҳамчун реагенти флотатсия барои маъданҳои флюорит имконияти истифодаи пайвастаи синтезшуда дар раванди ғанисозии маъданҳо омӯхта шуд.

- натиҷаи арзёбии хроматографияи газии таркиби он кислотаҳои холанро дар сафро ва хунобаи хуни шахсони солим ва беморон дар ташхис, инчунин барои табобати самарабахши бемориҳои гуногуни ҷигар ва системаи сафро истифода бурдан мумкин аст.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Оид ба мавзуи рисолаи диссертатсионӣ 2 патент ва 11 мақола нашр гардидааст, аз ҷумла 3 мақола дар маҷаллаҳои тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 4 мақола дар журналҳои хориҷи кишвар ва 4 маводи конференсияҳои илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ нашр шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Матни кори диссертатсионӣ дар ҳаҷми 149 саҳифаи чопи компютерӣ, аз ҷумла матни асосӣ дар 123 саҳифа пешниҳод шудааст. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва замима иборат буда, дорои 46 нақшаи реаксия, 12 расм, 8 ҷадвал ва 105 феҳристи адабиёти истифодашуда мебошад.

Диссертатсия ба талаботи банди 67 ва 69-и тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвонҳои илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, таҳти №295 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад. Он фарогири масъалаҳои мебошад, ки барои рушди илми химияи органикӣ дар Тоҷикистон муҳим арзёбӣ мегарданд.

Диссертатсия аз тарафи муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои ягонагии дохилӣ мебошад. Натиҷаҳо ва нуктаҳои навини илмӣ барои химия пешниҳодшуда саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳанд.

Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ, ки аз рӯи он ба шурои диссертатсионӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 19 январи соли 2022, таҳти №27/шд ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои химия дода шудааст, мувофиқ мебошад.

Диссертатсия ба якчанд банди шиносномаи ихтисоси 02.00.03 – «Химияи органикӣ» мутобиқат мекунад:

Мувофиқи банди 1. Омӯзиши сохт ва хосиятҳои пайвастаҳои органикӣ бо истифодаи усулҳои химиявӣ, физикӣ-химиявӣ, физики таҳқиқот ва ҳисобҳои назариявӣ. – боби 2.3.4.;

Мувофиқи банди 2. Омӯзиши қобилияти реаксионӣ ва механизмҳои реаксияҳои пайвастаҳои органикӣ. Тавсифи назариявии вобастагиҳои байни сохт, хосият ва қобилияти реаксионии пайвастаҳои органикӣ.– бобҳои 1.2. ва 2.3.4.;

Мувофиқи банди 3. Кашфи реаксияҳои нави пайвастаҳои органикӣ ва усулҳои таҳқиқи онҳо.– боби 2.3.4.5.;

Мувофиқи банди 6. Химияи органики саноатӣ ва асосҳои илмии технологияи синтези органикӣ.– бобҳо. 1.2 ва 2.3.4.5.

Аслияти матни автореферат 76,4% ва диссертатсия 95,35%-ро аз ҳаҷми умумӣ ташкил медиҳад; иқтибосҳо ба таври дақиқ ҷо ба ҷо шудааст; маводи гирифтае, ки дар рисола бе истинод ба муаллиф истифода шудааст ё манбаъҳои истинодшуда пайдо нашудаанд, қорҳои илмие, ки довталаб барои гирифтани унвони ҳаммуаллифӣ бидуни истинод ба ҳаммуаллифон иҷро кардааст, муайян карда нашудааст.

Муҳимияти таҳқиқ тозагиҳои илмӣ, пешинаи таҳқиқ аҳамияти назариявӣ амалии диссертатсияро ба назар гирифта, комиссия ба чунин ҳулоса омад, ки диссертатсияи номзодии Раҳимова Хонигул Субҳонқуловна дар мавзӯи “Синтез ва омӯзиши хосиятҳои физикӣ-химиявӣ биологии баъзе эфирҳои 3 α -7 α - диатсетокси -5 β - кислотаи холан”- Душанбе, 2023.-149 саҳ. таҳқиқоти ба итмомрасидаи комил буда, ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ аст.

Автореферати диссертатсия ва мақолаҳои нашр намудаи довталаби дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои химия (унвонҷӯ) фарогири мазмуну муҳтавои умумии диссертатсияанд.

Банди 61,62-и Низомномаи намунавӣ оид ба шурои диссертатсиониро, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2023, таҳти №295 тасдиқ гардидааст, ба роҳбарӣ гирифта, комиссия пешниҳод менамояд:

1. Диссертатсияи Раҳимова Хонигул Субҳонқуловна дар мавзӯи “Синтез ва омӯзиши хосиятҳои физикӣ-химиявӣ биологии баъзе эфирҳои 3 α -7 α - диатсетокси -5 β - кислотаи холан”, барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ, ба шурои диссертатсионии 6D. КОА-010-и дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои ҳимоя қабул карда шавад.
2. Муқарризи расмӣ аз рӯйи диссертатсия шахсони зерин таъин карда шаванд:

- Пулатов Элмурод Холикулович - доктори илмҳои химия, сарҳодими илмии озмоишгоҳи синтези органикии МДИ Институди химия ба номи В.И.Никитин Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

-Турдиалиев Муродҷон Зокирович- номзади илмҳои химия, дотсенти кафедраи биохимияи Донишгоҳи давлати тиббии Тоҷикистон ба номи Абуалӣ ибни Сино.

3. Ба ҳайси муассисаи пешбар- кафедраи “Химияи органикӣ ва биология”-и Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ тасдиқ карда шавад.

4. Барои нашри эълон оид ба химояи кушод ва ҷойгир намудани автореферати диссертатсия дар сомонаи Муассиса, Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамзамон барои ҷопи автореферати диссертатсия бо ҳуқуқи дастнавис иҷозат дода шавад.

Раиси комиссия:

д.и.х., профессор

Бандаев С.Г.

аъзои комиссия:

д.и.х., профессор

Раҳимова М.

д.и.х., сарҳодим

Пулатов Э.Х.

Имзоҳои д.и.х., профессор Бандаев С.Г., д.и.х., профессор Раҳимова М. ва д.и.х., Пулатов Э.Х.-ро тасдиқ мекунам:

Иҷрокунандаи вазифаи
котиби шурои диссертатсионӣ

Сардори Раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДМТ

Самиҳов Ш.Р.

Тавқиев Э.Ш.